

LIETUVOS VYRIAUSYBĖS TREMTYJE ORGANIZAVIMAS 1941–1943 M. JAV: LIETUVIŲ TAUTINĖS TARYBOS ĮKŪRIMAS

PROF. DR. JUOZAS SKIRIUS

*Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija
Vytautas Magnus University Education Academy
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
El. paštas: juozas.skirius@vdu.lt*

Santrauka

Straipsnyje, remiantis archyviniais dokumentais ir to meto JAV lietuvių spauda, aptariamas istorinėje literatūroje dar dėmesio nesulaukęs bandymas sukurti Lietuvos vyriausybę tremtyje – Jungtinėse Amerikos Valstijose iš pasitraukusių 1939–1941 metais Lietuvos piliečių. Aptariamas jų telkimas į Lietuvos piliečių sąjungą ir kilusios problemos bei JAV lietuvių organizacijų (ypač Amerikos lietuvių tarybos), Lietuvos atstovų JAV ir prezidento A. Smetonos pozicijos tuo klausimu. Atskleidžiamos Lietuvių tautos tarybos sukūrimo peripetijos, veiklos užuomazgos ir sunykimas.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos piliečiai, JAV lietuviai, Amerikos lietuvių taryba, Lietuvos vyriausybė tremtyje, Lietuvių tautinė taryba, Povilas Žadeikis, Leonardas Šimutis, Petras Vileišis, Kazys Grinius, Kazys Pakštas, Petras Daužvardis, laikraštis „Draugas“.

Įvadas

Lietuvos okupacijos išvakarėse JAV Teisingumo departamento paskelbtais 1941 m. spalio 31 d. duomenimis, Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo užregistruoti 86 892 Lietuvos piliečiai – nuo seno iš Lietuvos atvykusieji uždarbiauti, dar netapę JAV piliečiais. Lietuvos diplomatai, vertindami šiuos duomenis, teigė, jog jie neatspindi realios padėties, Lietuvos piliečių esą daugiau, nes paprasčiausiai neužsirašė¹. Lietuvos generalinis konsulas Jonas Budrys nurodo, kad 1939–1940 metais, remiantis konsulatų archyvais, į JAV atvyko apie 400 Lietuvos piliečių, daugiausia jų telkėsi Niujorke ir Čikagoje bei jų apylinkėse. Laikui bėgant atvykusieji pradėjo siekti įgyti JAV pilietybę. Taigi apie 1944 metus iš tų naujai atvykusiųjų Lietuvos piliečiais galėjo likti 200–300 asmenų².

Iš žymesnių Lietuvos veikėjų dar 1938 metais atvyko darbuotis Kalifornijos universitete prof. Kazys Pakštas. Iškart po pirmosios bolševikinės okupacijos pirmieji politiniai pabėgėliai JAV buvo Kauno laikraščio „Sekmadienis“ leidėjas Chononas Kučinskas, odos fabriko Šiauliuose savininkas Jokūbas Frenkelis su šeima, linų apdirbimo įmonės „Semlin“ savininkas Leiba Bernšteinas, teisininkas Jokūbas Robinzonas ir jo brolis Nechamija su šeimomis, majoras Liudas Zibavičius (Čikagoje iš pradžių įsidarbino fabrike), Teodoras Slapšys (Brukline įsidarbino fabrike). Katalikiškų organizacijų pakviesti atvyko kunigai dr. Kazys Gečys, Stasys Raila, Jurgis Gurinskas, Antanas Deksnys, Kazys Barauskas ir Juozas Prunskis. Dar atvyko socialdemokratas Jonas Januškis, jūrų karininkai Povilas Labanauskas ir (?) Kuizinas, taip pat Antanas Vaičiulaitis, dr. Petras Vileišis

¹ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *Lituanistinių tyrimų ir studijų centras / Pasaulio lietuvių archyvas*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944 m.), l. n.

² *Ten pat.*

(signataro Jono Vileišio sūnus) su žmona, pulkininkas Kazys Grinius (prezidento Kazio Griniaus sūnus) su šeima ir pulkininkas Aloyzas Valušis (prezidento Antano Smetonos žentas) su žmona, 1941 m. pradžioje – ir prezidentas A. Smetona su šeima. Konsulas J. Budrys atkreipė dėmesį, kad kai kurie tų pabėgėlių nereiškė jokių pretenzijų, ir, giminių padedami, įsidarbino fabrikuose ar įstaigose. O kai kurie siekė būti priskirti prie Lietuvos atstovybių patarėjais ar atašė³. Taigi reikėjo jų entuziazmą nukreipti, o aktyvumą išnaudoti politinei veiklai. Todėl išėvijoje formavosi idėja iš šio Lietuvos piliečių branduolio JAV kurti Lietuvai atstovaujantį politinį organą.

Lietuvių istoriografijoje yra nagrinėti kai kurie išėvijos politinės veiklos Antrojo pasaulinio karo metu aspektai ir pateikiamas kontekstas⁴, bet istorikų dar neaptarta Lietuvos piliečių politinė veikla Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tiesa, užuominų galime rasti atsiminimuose ir enciklopedijose⁵.

Dokumentinė medžiaga tuo klausimu saugoma Lietuvos atstovų Vašingtone, Čikagoje ir Niujorke bei JAV lietuvių organizacijų archyvuose. Lituanistikos tyrimo ir studijų centre Čikagoje (toliau – LTSC) esančiame Pasaulio lietuvių archyve (toliau – PLA) Lietuvos konsulo Petro Daužvardžio fonde pavyko surasti bylą „Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944 m.“, kurioje sukauptas Lietuvos atstovų, Amerikos

³ *Ten pat.*

⁴ *Amerikos lietuvių istorija*. Red. dr. Antanas Kučas. So. Boston: Lietuvių Enciklopedijos spaustuvė, 1971, p. 551–562; Skirius, J., Račkauskas, J. *Amerikos lietuvių tarybos kūrimosi 1939–1941 metais atspindžiai dokumentuose ir spaudoje*. Chicago: LRSC, 1998, 178 p.; Banionis, J. *Lietuvos laisvinimas vakaruose 1940–1975*. Vilnius: LGGRTC, 2010, p. 35–122; Skirius, J. JAV lietuvių ideologinių srovių suartėjimas 1940.06.15–10.15: Lietuvai gelbėti tarybos įkūrimas. *Istorija*. Vilnius, 2012, t. 87, p. 25–38; Skirius, J. JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai 1940.10.15–1941.05.15: nuo Lietuvai gelbėti tarybos iki Amerikos lietuvių tarybos. *Istorija*. Vilnius, 2013, t. 91, p. 52–67.

⁵ Lietuvos Piliečių Sąjunga. *Lietuvių enciklopedija*. Boston, 1958, t. 16, p. 146; Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago, 1971, p. 33–36, 38, 43–45.

lietuvių tarybos (toliau – ALT) pirmininko L. Šimučio ir Lietuvos piliečių vadovų susirašinėjimas Lietuvos piliečių telkimo į organizaciją, Lietuvos vyriausybės tremtyje organizavimo klausimais. Nemažai medžiagos, apmąstymų teikia ir L. Šimučio asmeninis dienoraštis, saugomas PLA Čikagoje⁶. Vertingos medžiagos galima rasti ir publikuotuose dokumentų rinkiniuose. Tai Lietuvos diplomatų susirašinėjimas okupuotos Lietuvos ir kovos už jos nepriklausomybę klausimais tarpusavyje ir su prezidentu A. Smetona⁷. Be to, apie Lietuvos piliečių veiklą JAV Antrojo pasaulinio karo metais to meto JAV lietuvių spaudoje rašyta nemažai.

Straipsnio tikslas – nušviesti Lietuvos piliečių, pasitraukusių į JAV, politinę veiklą 1941–1943 metais. Siekiant tikslo bandoma aptarti jų jungimąsi į organizaciją – Lietuvos piliečių sąjungą (LPS) ir jos siekius; išsiaiškinti Lietuvos atstovų ir JAV lietuvių politinės organizacijos – ALT veikėjų pozicijas ir pastangas; atskleisti sukurtos Lietuvių tautinės tarybos (LTT) tikslus, pradinę veiklą bei sunykimą.

Brandžiausias Lietuvos piliečių politinės veiklos JAV laikotarpis – 1941–1943 metai, tuomet akivaizdžios jų pastangos telktis, organizuotis ir bandyti atstovauti okupuotos Lietuvos gyventojams užsienyje. Toks tyrimas šiek tiek užpildo JAV lietuvių politinės veiklos tyrimų spragą – dėmesio ryšiams su aktyviais naujaisiais atvykėliais iš Lietuvos stoką. Straipsnį rašant naudoti tradiciniai tyrimo metodai – dokumentų analizė, sintezė, procesų aprašymo, skirtingų lietuvių politinių judėjimų JAV bei politinių asmenybių požiūrių palyginimas.

⁶ 1941–1942 m. dienoraščiai. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai).

⁷ *Antano Smetonos korespondencija (1940–1944)*. Leidinį parengė Daiva Dapkutė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999; *Lietuvos diplomatų korespondencija (1940–1945 m.): šaltinių publikacija*. VDU, Lietuvių išsivijęs institutas, sudarytoja Asta Petraitytė-Briedienė. Vilnius: Versus aureus, 2012.

1. Lietuvos diplomatų ir JAV lietuvių siekis burti Lietuvos piliečius 1941 m.

Dalis atvykusiųjų, kaip antai K. Pakštas, P. Vileišis, K. Baranauskas, J. Prunskis, Stasys Gabaliauskas ir kiti, įsijungė į JAV lietuvių katalikų judėjimą Čikagoje, dalyvaudavo kai kuriuose ALT vadovybės pasitarimuose. Pavyzdžiui, Leonardas Šimutis dienoraščiuose yra užfiksavęs, kad 1941 m. rugpjūčio 21 ir 23 dienomis su K. Pakštu, K. Baranausku, P. Vileišiu aptarė Lietuvos padėtį, tarėsi „Lietuvos piliečių susiorganizavimo reikalu“⁸. Tie susitikimai buvo žinomi ir Lietuvos konsului Petrui Daužvardžiui, o per jį ir Lietuvos pasiuntiniui Povilui Žadeikiui⁹ Vašingtone.

Lietuvos pasiuntinys, matydamas naujai atvykusiųjų aktyvumą ir ryšį su JAV lietuviais, siūlė juos suburti į atskirą grupę. Tą klausimą Lietuvos diplomatai svarstė jau 1940 m. rugsėjį, pabrėždami, kad „Lietuvos piliečiai susiorganizuotų savišalpos, savo krašto kultūros ir nepriklausomybės reikalams rūpintis“. Tiesa, nuomonės išsiskyrė, nes konsulai J. Budrys ir P. Daužvardis abejojo tokios grupės tikslingumu. Tačiau 1941 m. sausio 22 d. P. Žadeikis pavedė abiem konsulams parengti abėcėlinį Lietuvos piliečių, gyvenančių JAV, sąrašą. Tokiais

⁸ 1941 m. rugpjūčio 21 ir 23 dienų L. Šimučio užrašai. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1941 m. dienoraštis, l. n.

⁹ Povilas Žadeikis (1887–1957). Sovietams okupavus Lietuvą, JAV vyriausybė nepripažino okupacijos ir toliau palaikė ryšius su Lietuvos pasiuntiniu Vašingtone. Iš P. Žadeikio rašto JAV valstybės sekretoriui Cordellui Hullui 1941-09-03: „(...) Būdamas teisėtos Lietuvos Vyriausybės paskirtu akredituotu atstovu prie Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės, savo ankstesniuose, 1940 m. liepos 23 d. ir rugpjūčio 3 d. laiškuose aš protestavau prieš neišprovokuotą Sovietų Rusijos agresiją prieš Lietuvą ir prašiau Amerikos Vyriausybės atsakyti pripažinti Lietuvos prijungimą prie sovietų, grindžiamą klaidingais pretekstais ir iškreiptais n e t i k r ū p a r l a m e n t o rinkimų rezultatais. Šiuo atveju aš esu laimingas, prisimindamas aiškią Amerikos Vyriausybės užimtą poziciją šiuo klausimu.“ (Vytauto Didžiojo universiteto LII, f. 1, ap. 1–4, b. 140–17, l. 1–5) [*PS red. past.*].

juos laikė iki jiems tampa JAV piliečiais¹⁰. Rimtesni diplomatų žingsniai pastebimi 1941 m. rudenį, naciams okupavus Lietuvą. Be to, iš dokumentų matyti, kad Lietuvos diplomatai bando „prižiūrėti“ savo piliečių veikimą, jį koordinuoti.

1941 m. rugsėjo 10 d. P. Žadeikis parašė privačius laiškus keliolikai aktyvesnių lietuvių, tarp jų ir A. Smetonai, pabrėždamas, kad dabar Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone svarbiausias darbas yra Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas ir pašalpos nuo karo nukentėjusiems Lietuvos žmonėms parūpinimas. Ir visa tai, pabrėžiama laiške, kasdien tampa vis aktualesniu rūpesčiu. Todėl tam reikalui, P. Žadeikio nuomone, vertėjo pirmiausia į talką kviesti tik Lietuvos piliečius, pradėdant nuo kelių aktyviausių, ir pagal galimybes talkininkų skaičių gausinti¹¹. Numatė juos telkti į „forumą“, kur jie galėtų pareikšti nuomonę kartu dalyvaujant Lietuvos atstovybių pareigūnams, vietos veikėjams ir ekspertams. P. Žadeikis tokius talkininkus taip pat kvietė pareikšti nuomonę atskirais klausimais, sugrupuotais į 13 temų, iš jų galime įvardinti bent keturias svarbesnes: (1) Pašalpos organizavimo problema Lietuvai ir jos tremtiniams Sibire; (3) Ar būtinas „Lietuvos vyriausybės svetur“ organizavimas; (4) Lietuvos piliečių Amerikoje susiorganizavimo klausimas; (10) Lietuvos vienybės pagrindai¹². Be to, su tuo laišku pasiuntinys supažindino ir ALT vadovus.

Prezidentas A. Smetona reagavo ne itin džiaugsmingai, nes pirmiausia jautėsi pastumtas į šalį. Priekaištavo, kad pasiuntinys, rengdamas tą laišką, neatsiklausė jo nuomonės. Be to, prezidentui kėlė nerimą tai, kad P. Žadeikis bando sudaryti „forumą“, panašų į „Seimą

¹⁰ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

¹¹ 1941 09 10 P. Žadeikio laiškas Nr. 1004 (privačiai, ne spaudai) Lietuvos piliečiams. *Antano Smetonos korespondencija (1940–1944)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999, p. 433.

¹² *Ten pat*, p. 433–434.

su patariamuoju balsu, kuris būtina norės virsti sprendžiamuoju“. A. Smetonos nuomone, tai – ne pasiuntinybės reikalas ir ji neturi teisės tuo užsiimti¹³. Į tai Lietuvos pasiuntinys paaiškino, kad tais klausimais plačiai ir įvairiai visuomenės jau kalbama bei rašoma, todėl jis norėjo per minėtą forumą „į netvarkingas diskusijas įvesti rimties, jas koordinuoti“. Pasiuntinybės pareiga, anot jo, palaikyti kuo glaudesnius santykius su visuomene. P. Žadeikiui buvo keista, kad A. Smetona gana jautriai reagavo. Net retoriškai klausė: „Kodėl gi visuomenės bijoti?“ Tiesa, jis neatmetė galimybės kai kuriuos reikalus aptarti ir su prezidentu¹⁴. Tačiau matyti, kad didesnio pasitikėjimo tarp jūdvių nebuvo. Dar labiau jų santykius atšaldė P. Žadeikio išdėstyti klausimai prezidentui apie jo elgesį 1939–1940 metais: pasitraukimą iš Lietuvos, jo minimą „tikrą lietuvių vienybę“ bei paskutinės Lietuvos vyriausybės, nujautusios pavojų, numatomą „įkurti vyriausybę *in exile*“¹⁵. Tiesa, tie klausimai buvo išprovokuoti A. Smetonos laiško, kuris mums, deja, nėra žinomas. Po tokių susirašinėjimų P. Žadeikio ir prezidento santykiai išliko tik oficialūs, pagrįsti informacijos pasikeitimu.

Tuo tarpu ALT vadovai aktyviai bendradarbiavo su naujai atvykusiais lietuviais. Bandė juos išnaudoti rinkti aukoms, siųsti su pranešimais į lietuvių kolonijas. Pavyzdžiui, rugsėjo 27 d. JAV lietuvių Kunigų vienybės Šelpimo komisija ir Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos pirmininkas priėmė P. Vileišį dirbti į Lietuvos gelbėjimo fondą¹⁶. Spalio 27 d. vakare buvo sušauktas ALT veikėjų susirinkimas. Dalyvavo 15 asmenų. Vyko pasitarimas Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) Amerikoje sudarymo klausimu. Dienoraštyje L. Šimutis rašo, kad buvo laukiama atvykstant P. Žadeikio ir su juo turėję

¹³ 1941 09 21 A. Smetonos konfidencialus laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *Ten pat*, p. 434–435.

¹⁴ 1941 09 23 P. Žadeikio laiškas A. Smetonai į Čikagą. *Ten pat*, p. 435–436.

¹⁵ 1941 10 7 P. Žadeikio laiškas A. Smetonai į Čikagą. *Ten pat*, p. 436–438.

¹⁶ 1941 m. rugsėjo 27 dienos L. Šimučio užrašai. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1941 m. dienoraštis, l. n.

vykti pasitarimai¹⁷. Lapkričio 1 d. atvyko Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis į Čikagą. Keletą dienų vyko pasitarimai VLIK sudarymo klausimu. Dalyvavo P. Žadeikis, P. Daužvardis, ALT vadovybė, K. Pakštas. Svarbiausias pasitarimas įvyko lapkričio 3 d. per pietus Stevens viešbutyje Čikagoje, kur buvo apsistojęs P. Žadeikis. Čia atvyko L. Šimutis, A. Smetona, JAV lietuvių tautininkų atstovas Antanas Olis ir P. Daužvardis. Visą dieną svarstė Lietuvos laisvinimo problemas. Daugiausia dėmesio kreipė į VLIK, kuris galėtų vadovauti tautos laisvės kovai. Tačiau prieš tokį komiteto sudarymą pasisakė P. Žadeikis ir A. Smetona. Tuo metu L. Šimutis, už kurio pečių stovėjo visos svarbiausios katalikiškos JAV lietuvių organizacijos, iškelė Lietuvos egzilinės vyriausybės sudarymo klausimą. Vyriausybei, anot L. Šimučio, galėtų vadovauti A. Smetona. Tačiau buvo viena sąlyga: tie, kurie įeitų į šią vyriausybę, privalėtų išsikelti iš JAV, nes šios šalies valdžia tokioms vyriausybėms veikti savo teritorijoje draudžia. L. Šimučio minčiai apie egzilinę vyriausybę A. Smetona pritarė, bet visus nustebino tai, kad P. Žadeikis aiškiai ir griežtai pasisakė prieš¹⁸. Taip ir nepavyko sutarti nei VLIK'o, nei egzilinės vyriausybės klausimais. Suprantama, tokia padėtis netenkino ALT vadovybės, ši net bandė kaltinti Lietuvos diplomatus neveiklumu, Lietuvos laisvinimo stabdymu. Jie Lietuvos diplomatus pradėjo daryti spaudimą savo spaudoje JAV lietuvių visuomenei.

JAV lietuvių veikėjų ryžtą suaktyvino lapkričio 26 d. į Čikagą atvykęs Lietuvos generalinis garbės konsulas Kanadoje Geraldas Grant-Suttie. Su juo susitiko ALT Vykdomojo komiteto nariai ir P. Daužvardis, per susitikimą svečias labai įtikinamai ir energingai

¹⁷ 1941 m. spalio 27 d. L. Šimučio užrašai. *Ten pat*; Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago, 1971, p. 34.

¹⁸ *Ten pat*, p. 34–35 (P. Žadeikis atstovavo bolševikų sunaikintai 1940 m. Lietuvos valstybei. Jis buvo JAV vyriausybės pripažįstamas kaip teisėtos Lietuvos atstovas. Todėl, jo įsitikinimu, tremtyje suorganizuota nauja Lietuvos vyriausybė gali būti nepripažinta JAV valdžios, tad amerikiečiai gali nepripažinti ir legalaus Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone veikimo. Tuo ir paaiškinamas jo nusistatymas prieš kuriamą Lietuvos piliečių politinę organizaciją).

ragino tuojau pradėti organizuoti Lietuvos vyriausybę tremtyje¹⁹. Kitą dieną L. Šimutis, kaip dienraščio „Draugas“ redaktorius, parašė laikraščiu pagrindinį straipsnį „Laikas sudaryti Lietuvos vyriausybę“. Straipsnio autoriui kelia nerimą, kad iki šiol nėra sudaryta Lietuvos tautos taryba ar vyriausybė tremtyje, kuri vadovautų sąjūdžiui, siekiant atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę, rūpintųsi pelnyti Londone ir Vašingtone pripažinimą. Jis akcentuoja, kad visos nacių pavergtos tautos jau turinčios vyriausybes tremtyje²⁰. Autorius agituoja, kad tokią Tarybą arba mažą parlamentą, taip pat vyriausybę tremtyje reikia tuojau, nieko nelaukiant, sudaryti išimtinai iš Lietuvos piliečių. Tuo labiau, kad Amerikoje yra „Lietuvos vyriausybės likučiai... prezidentas A. Smetona... yra ministeris prie Jungtinių Valstijų ir konsulai, ir garbės konsulai... Geras ir stiprus pagrindas... Ant tų pagrindų reikia statyti visą Lietuvos vyriausybę“²¹. Todėl, anot jo, skubiai reikia sušaukti Lietuvos piliečių suvažiavimą, kuris arba patvirtintų jau sudarytą vyriausybę, arba ją sudarytų pačiame suvažiavime. Tai atlikus, kaip rašo autorius, būtų galima šaukti ir JAV lietuvių visuotinį seimą, šis suaktyvintų ALT, ir per ją suteiktų moralinę ir materialinę „paramą preliminariniais Lietuvos valdžiai“. Autorius pabrėžia, kad JAV lietuviai nori padėti atkurti Lietuvą, bet nori matyti suorganizuotą jos vadovybę, turinčią lietuvių visuomenės pasitikėjimą. O už tai, pabrėžiama, atsakomybė tenka visiems Lietuvos piliečiams, gyvenantiems laisvajame pasaulyje²². Straipsnis turėjo gana platų atgarsį JAV lietuvių visuomenėje. Straipsnio minčiai, ypač Lietuvos piliečių suvažiavimui, pritarė ne tik JAV lietuvių katalikų, bet ir socialistų bei tautininkų organizacijų vadovai²³.

1941 m. gruodžio 7 d. Japonijai užpuolus JAV ir šios šalies vyriausybei stojus į karą sąjungininkų pusėje, Lietuvos vyriausybės trem-

¹⁹ *Ten pat*, p. 35.

²⁰ Laikas sudaryti Lietuvos vyriausybę. *Draugas*. 1941, lapkričio 28, nr. 248, p. 4.

²¹ *Ten pat*.

²² *Ten pat*.

²³ Ko laukiama? *Ten pat*, gruodžio 17, nr. 264, p. 4.

tyje klausimas tapo aktualesnis. Tuo labiau, kad atsiranda galimybė kurti vyriausybę tremtyje JAV teritorijoje. Dienraštis „Draugas“ nuolat primindavo tą klausimą ir ragino imtis aktyvesnių veiksmų²⁴. Gruodžio 11 ir 12 dienomis „Draugo“ redakcijoje įvyko L. Šimučio, P. Vileišio, kun. K. Barausko, kun. J. Prunskio ir K. Pakšto pasitarimai. Nutarta imtis iniciatyvos sudaryti Lietuvos valdžią JAV. L. Šimutis patarė P. Vileišiui vykti į Niujorką ir su ten gyvenančiais Lietuvos piliečiais tartis dėl Lietuvos vyriausybės užsienyje sudarymo. Gruodžio 14 d. P. Vileišis tuo klausimu parašė laišką ir P. Žadeikiui. Gruodžio 16–17 dienomis jis lankėsi Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke, susitiko su vietos Lietuvos piliečiais. Anot konsulo J. Budrio, „Čikagos iniciatorių emisariai, kurie lankėsi Niujorke nepadarė ten tokio įspūdžio“²⁵. Nors niujorkiečiai nepritarė, Lietuvos vyriausybės tremtyje klausimas jau pradėtas aptarinėti.

Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis atidžiai sekė JAV lietuvių spaudą bei pasisakymus Lietuvos piliečių klausimu. Gruodžio 20 d. laiške L. Šimučiui jis aiškiai pasakė, kad Lietuvos piliečių Tarybos ir vyriausybės reikalai išimtinai ne JAV lietuvių, o Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone rūpestis ir kad jų organizavimas priklauso ne vien nuo pasiuntinybės ar Lietuvos piliečių noro. P. Žadeikis lyg nebe taip kategoriškai kaip anksčiau pripažįsta, kad jau „atėjo momentas, kada aiškumo dėlei, apie Lietuvos reikalus kalbėti pasidarė privalu patiems Lietuvos piliečiams pirmoje eilėje“. Jis jau pritaria galimam Lietuvos piliečių organizacijos atsiradimui, ji turėtų veikti tvarkingai ir

²⁴ Skubus ir skubus reikalas. *Ten pat*, gruodžio 2, nr. 251, p. 4; Ko dar laukiama. *Ten pat*, gruodžio 6, nr. 255, p. 4; Kodėl lietuviai turi būti išimtimi? *Ten pat*, gruodžio 18, nr. 265, p. 4.

²⁵ 1941 m. gruodžio 11, 12, 16 ir 22 dienų L. Šimučio užrašai. *LTSC/PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1941 m. dienoraštis, l. n.; 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC/PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

taktiškai, kad įgytų visų Lietuvos piliečių, gyvenančių JAV, pasitikėjimą ir būtų pripažinta oficialių JAV įstaigų²⁶. Lietuvos vyriausybės tremtyje klausimu pasiuntinys, nesileisdamas į svarstymus, užsiminė, kad tai „nėra užmirštas ar atidėliojamas klausimas“ ir jis priklauso nuo tarptautinės padėties²⁷. Pasiuntinys atsiliepė ir į P. Vileišio laišką. Pirmiausia pabrėžė, kad Lietuvių piliečių organizacijai privalomas didžiausias apdairumas, taktas, atsargumas ir paprastas nuoširdumas. Todėl būtų visiems „sveikiau, kad Lietuvos piliečių organizavimosi reikalai remtųsi į Lietuvos konsulatus New Yorke ir Čikagoje“. P. Žadeikio nuomone, pavadinimas LTT per ankstyvas ir geriau iniciatyvinei grupei tiktų vadintis Lietuvos piliečių komitetu. Vis dėlto pasiuntinys rekomendavo pirmiausia visus Lietuvos piliečius, gyvenančius JAV, telkti į draugiją, kuri galėtų talkinti JAV vyriausybei karo reikalams bei Lietuvos atstovybėms, kartu su JAV lietuviais telkti paramą lietuviams tremtiniais. Iš tokios naudingos draugijos, „reikiamoms sąlygoms susidarius, galėtų gimti užuomazga visuotino pobūdžio įstaigos“²⁸, t. y. gal net ir Lietuvos piliečių taryba. Be to, P. Žadeikis, matydamas jau kylančius nesutarimus tarp Čikagoje ir Niujorke gyvenančių Lietuvos piliečių vadovų, užsiminė, kad reikėtų pradėti organizuoti draugijos būrelius didmiesčiuose. Pasiuntinys įgaliojo konsulą P. Daužvardį informuoti Lietuvos piliečių komiteto organizatorius Čikagoje P. Vileišį, K. Pakštą ir kunigą K. Barauską, kad pasiuntinys pirmiausia siūlė suorganizuoti Lietuvos piliečius į dvi grupes su centrais Čikagoje ir Niujorke. Ir iš jų būsią galima vėliau sudaryti Lietuvos piliečių tarybą.²⁹ Taigi, tai lyg ir Lietuvos pasiun-

²⁶ 1941 12 20 P. Žadeikio rašto nr. 1362 L. Šimučiui į Čikagą nuorašas (siųstas ALT VK nariams ir konsului P. Daužvardžiui). *Ten pat*.

²⁷ *Ten pat*.

²⁸ 1941 12 29 P. Žadeikio laiško nr. 1376 P. Vileišiui nuorašas (gavo ir konsulas P. Daužvardis). *Ten pat*.

²⁹ 1942 01 04 P. Daužvardžio laiško Lietuvos piliečių komiteto organizatoriams Čikagoje nuorašas. *Ten pat* (Idomu, kad P. Daužvardis laiške jau nekalba apie Lietuvos piliečių draugiją, nors P. Žadeikis savo laiške tai akcentuoja).

tinio instrukcija, kaip reikėtų organizuoti Lietuvos piliečius ir visus reikalus derinti tik su juo. Jaučiamas skubėjimas su patarimais, nes čekiečiai jau planavo tuojau po Naujųjų metų kviesti visų Lietuvos piliečių susirinkimą.

2. Lietuvos piliečių organizavimasis 1942 metais Čikagoje

1942 m. sausio 3 d. dienraštis „Draugas“ informavo skaitytojus, kad sausio 2 d. Vašingtone 26 valstybės, tarp jų ir okupuotos, pasirašė susitarimą bendrai kovai prieš Ašies valstybes, pasižadėdamos nesusidaryti atskiros taikos, kol nebus laimėtas karas. Taip pat užsiminta, kad prie šio pakto vėliau galėsiančios prisidėti ir kitos vyriausybės, kurios dėsiai prieš pergalės „prieš hitlerizmą“³⁰. Buvo apgailestaujama, kad nėra Lietuvos atstovų parašo, nėra kam atstovauti Lietuvai, kad „Žadeikis su Smetona nededa pastangų ją (Lietuvos vyriausybę – aut. past.) sudaryti“³¹. Tai tapo pretekstu, nieko nebelaukiant, patiems JAV lietuvių vadovams talkinant, pradėti telkti Lietuvos piliečius, siekiant suorganizuoti Lietuvos vyriausybę tremtyje.

Sausio 3 d. (šeštadienio) vakarą Čikagoje, *Morrison* viešbutyje, P. Vileišis, K. Pakštas, kun. K. Barauskas ir kun. Jonas Starkus svarstė lietuvių piliečių organizacijos įkūrimą. Kitą dieną įvyko antras, didesnis susirinkimas. Prie minėtų asmenų prisijungė Povilas Labanauskas ir S. Petravičius. Ir jie visi nutarė organizuoti Laisvos Lietuvos komitetą (*Free Lithuania Committee*) iš Lietuvos piliečių ir į valdybą išrinko P. Vileišį – pirmininku, K. Pakštą ir J. Robinzoną (Niujorkas) – vicepirmininkais, K. Barauską – sekretoriumi, Januškę (Niujorkas) – išdininku. Į komitetą dar įėjo A. Vileišytė-Deveinienė,

³⁰ Pakta pasirašė 26 valstybės. *Draugas*. 1942, sausio 3, nr. 2, p. 1.

³¹ 1942 m. sausio 3 d. L. Šimučio užrašai. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1942 m. dienoraštis, l. n.; Kiti daro žygius, o lietuiviai?... *Draugas*. 1942, sausio 7, nr. 5, p. 4.

P. Labanauskas, J. Starkus ir S. Petravičius. Taigi, įtraukti ir niujorkiečiai. Kiek galima spręsti, su jais ryšys buvo palaikomas. Susirinkime nutarta, kad a) Lietuvos vyriausybė užsienyje yra reikalinga, b) Komitetas turi paruošti ir paskelbti savo deklaraciją, c) Komitetui finansuoti ir tremtiniams pagelbėti bus būtina organizuoti Lietuvos piliečių ir ne piliečių būrius, telkti pinigus ir kreiptis į organizacijas paramos. Bet susirinkime dalyvavęs konsulas P. Daužvardis užsimena, kad „pulkininkai Grinius ir Valušis atsisakė į Komitetą įeiti, o Januškis ir Robinzonas aiškiai nepasireiškė. Su pastaraisiais dviem, organizatoriai veda derybas“³². Nesusikalbėjimas su lietuviais iš Niujorko konsulo buvo aiškinamas kaip čekiečių „siauri norai“, t. y. patiems imti į savo rankas vadovavimą. Susirinkimo dalyviams P. Daužvardis perdavė P. Žadeikio perspėjimą „nesiimti nepriklausomų žygių Lietuvos vardu“, vengti avantiūros, bet organizuotis į komitetus dirbti labdaros darbus³³. Konsulas bandė juos įtikinti organizuotis tuo būdu, kurį siūlė Lietuvos pasiuntinys. P. Vileišis ir K. Pakštas lyg ir pritarė, bet toliau laikėsi „savo separatistinio nusistatymo“, t. y. neatsisakė ir politinės veiklos. Buvo pastebėta, kad vis dėlto tam tikrą nuolaidą susirinkimo nariai padarė pasivadindami ne taryba, o Komitetu, įkurdami ne Lietuvos piliečių sąjungą, bet Laivos Lietuvos komitetą³⁴.

JAV lietuvių spauda, pirmiausia katalikų, teigiamai įvertino šį įvykį. „Draugo“ redaktorius, sveikindamas Komitetą, pabrėžė, kad Lietuvos piliečiams seniai reikėjo tokį sąjūdį sudaryti ir prognoza-

³² 1942 01 10 P. Daužvardžio laiškas nr. 138 / kon. A. Smetonai į Čikagą. *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999, p. 301.

³³ *Ten pat*, p. 301–302; 1942 01 12 P. Žadeikio laiškas nr. 31 A. Smetonai į Čikagą. *Ten pat*, p. 457.

³⁴ 1942 01 16 P. Daužvardžio konfidencialus laiškas A. Smetonai. *Ten pat*, p. 302; 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944)*, l. n.

vo, kad jis „daug gero padarys Lietuvos nepriklausomybės atstatymui“ ir pritaris minėtų 26 valstybių susitarimui, kad viso pasaulio lietuviai tą Komitetą parems³⁵. Tiesa, katalikiškame savaitraštyje „Darbininkas“ suabejota, kad vyko Lietuvos piliečių suvažiavimas Čikagoje, nes, anot laikraščio, Lietuvos piliečiai apie tai nežinojo ir negalėjo dalyvauti. O ir Komitetas sudarytas neaiškiais principais. Įtarta, kad tik kelių žmonių nuožiūra į jį buvo pakviesti nariai, vėliau mėginsiantys gauti Lietuvos piliečių ir ne piliečių pritarimą. Savaitraštyje teigiama, kad geriau būtų buvę sušaukti Lietuvos piliečių suvažiavimą. O ten sudarytas LPS būtų išrinkęs Komitetą. Išvada: taip demokratiškai išrinktas Komitetas turėtų didesnę autoritetą. Vertindamas padėtį, straipsnio autorius drįso atkreipti dėmesį, kad „asmenine nuožiūra sudarytas komitetas dvelkia iš kažkur atvežto diktatūrinio režimo likučiais, keletas žmonių pasisavinusių spręsti tautos ir valstybės gyvybinius reikalus“³⁶. Aktyvus Lietuvos piliečių judėjimo veikėjas, savaitraščio „Lietuvių žinios“ Klivlande redaktorius Stasys Gabaliauskas sausio 9 d. laikraštyje parašė: „Patyrėme, kad Chicagoje organizuojasi taip vadinamas „Laisvos Lietuvos Komitetas“, kurio užnugaryje stovi A. Smetona (...) Komitetas organizuojamas Lietuvos piliečių vardu, bet į susirinkimą jokio viešo kvietimo organizatoriai nesiuntė. Viskas daroma grynai „smetonišku metodu“, kažkaip paslapčiomis, kas demokratinėje šalyje netinka“³⁷. Suprantama, kad tokios viešos mintys suteikė negatyvo Lietuvos piliečių telkimo procesui. Be to, publikacijose buvo ir netiesos, nes būtent Komiteto organizatoriai nebuvo palankūs A. Smetonai. Jam buvo pažerta įvairių priekaištų. Pats prezidentas kritiškai

³⁵ Laisvos Lietuvos Komitetas. *Draugas*. 1942, sausio 6, nr. 4, p. 4.

³⁶ Kun. P. Ragažinskas. Dėl „Laisvos Lietuvos Komiteto“ sudarymo. *Darbininkas*. 1942, sausio 13, nr. 3. P. 2.

³⁷ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

vertino Lietuvos piliečių politinę veiklą ir nepritarė tokiam organui, ne demokratiškai sudarytam³⁸. Tiesa, spauda bandė paaiškinti, kodėl nebuvo šaukiamas visuotinis Lietuvos piliečių suvažiavimas, nevyko rinkimai. Pirmiausia, dirbantys žmonės tuo metu, t. y. karo sąlygomis, nebūtų galėję palikti, kad ir trumpam, darbo vietų; antra, kelionės išlaidų niekas nebūtų galėjęs atvykusiesiems padengti; trečia, nebuvo laiko ir galimybių parengti kritikų norimą suvažiavimą, jo programą, kviesti išrinktus delegatus. Todėl pasirinktas patogesnis ir lengvesnis būdas – sudaryti tam tikrą organą, komitetą, į kurį buvo kviečiami žinomi visuomenės atstovai³⁹.

Gana įvairūs JAV lietuvių visuomenės, net pačių katalikų veikėjų, vertinimai paskatino ir P. Žadeikį pikčiau reaguoti į ALT pirmininko L. Šimučio pastangas remti Lietuvos piliečius, skatinti Lietuvos vyriausybės tremtyje sudarymą. Lietuvos pasiuntinys, įskaudintas jam metamų priekaištų, rašė L. Šimučiui, kad tai, kas daroma, ne tas kelias Lietuvai į nepriklausomybę. Patarė neskubėti sudaryti Lietuvos vyriausybę tremtyje, nes nėra tam tarptautinių sąlygų, ypač kai JAV sąjungininkė yra bolševikinė SSRS. Be to, ir laikas susilaikyti nuo nepagrįstų priekaištų jam⁴⁰. Kaip rodo L. Šimučio dienoraščiai, jis nesivėlė į diskusijas su P. Žadeikiu, bet ir nebandė keisti pozicijos. Buvo įsitikinęs, kad daroma teisingai, kad būtina reikia turėti savo Lietuvos vyriausybę užsienyje. Tai matydamas P. Žadeikis dar bandė kviesti L. Šimutį pasitarti, bet ALT pirmininkas atsisakydavo vykti⁴¹.

³⁸ 1942 02 04 A. Smetonos slapta laiškas K. Graužiniui į Buenos Aires. *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999, p. 343–344.

³⁹ Kun. Dr. A. Deksnys. Lietuviai, Vienybės Svarbiuose Tėvynės Reikaluose. *Darbininkas*. 1942, sausio 20, nr. 5. P. 3.

⁴⁰ 1942 01 13 P. Žadeikio konfidencialaus laiško nr. 37 L. Šimučiui į Čikagą nuorašas (siųstas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

⁴¹ 1942 m. sausio 30 d. L. Šimučio užrašai. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1942 m. dienoraštis, l. n.

1942 m. sausį suaktyvėjus Lietuvos piliečiams Niujorke ir išeivijos spaudai skatinant Laisvos Lietuvos komitetą Čikagoje toliau veikti, t. y. „sutelkti visus į krūvą“⁴², čikagiečiai nusprendė sušaukti sausio 20 d. susirinkimą *Morrison* viešbutyje ir sudaryti pirmąjį LPS skyrių Čikagoje ir jos apylinkėse. Į Sąjungos valdybą, kuri laikinai eis, anot čikagiečių, ir Centro valdybos pareigas, įėjo K. Pakštas, P. Labanauskas, K. Barauskas, L. Zibavičius, A. Deksnys, P. Vileišis, S. Petravičius. LPS tikslas – atkurti laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvą. Šio tikslo bus siekiama glaudžiai „bendradarbiaujant su Lietuvos Respublikos oficialiai akredituotais svetimuose kraštuose atstovais ir visomis laisvę ginančiomis ar už laisvę bei nepriklausomybę kovojančiomis demokratinėmis tautomis“⁴³. Buvo numatyta, kad panašūs skyriai kursis Niujorke ir Klivlande, o taip pat Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje ir Pietų Amerikoje. Ir tai įgalins sušaukti visų skyrių atstovų suvažiavimą, kuris išrinks visų Lietuvos piliečių centrinį organą – Lietuvių Tarybą, nustatys veikimo gaires⁴⁴. Kaip iš neoficialių šaltinių buvo pranešta, suvažiavime dalyvavo 13 asmenų, tarp jų ir A. Smetonos sūnus Julius. Susirinkimui vadovauti iškelta P. Daužvardžio kandidatūra, jai nepritarta, buvo išrinktas P. Vileišis. Tiesa, jo projektuojamos organizacijos statusas nebuvo pristatytas susirinkusiesiems, bet apie statutą referavo pats P. Vileišis. Referate akcentavo, kad kuriamos organizacijos tikslas – steigti Lietuvos vyriausybę tremtyje. Be to, pabrėžta, kad, kai organizacija galutinai susitvarkysianti, busią sprendžiama, ar pripažinti A. Smetoną Lietuvos prezidentu. Aštrios kritikos teko ir P. Žadeikiui. Julius Smetona užprotestavo, kad susirinkimas nėra kompetentingas svarstyti tokius klausimus. Po to jis ir dar trys asmenys išėjo iš susirinkimo. Likusieji devyni išsirinko septynių asmenų valdybą.

⁴² Laukiamame pavyzdžio. *Draugas*. 1942, sausio 14, nr. 11, p. 4.

⁴³ Lietuvos piliečiams besiorganizuojant. *Ten pat*, sausio 23, nr. 19, p. 4; Lietuvos Piliečių Sąjungos reikalai. *Darbininkas*. 1942, sausio 27, nr. 7, p. 1.

⁴⁴ *Ten pat*.

Vertindamas susirinkimą, A. Smetona piktinosi, kad ir P. Žadeikis neatsisakė bendradarbiauti su LPS⁴⁵. Visi šie nesklandumai susirinkime turėjo atgarsį. Įtakingos organizacijos Susivienijimo lietuvių Amerikoje savaitraštis „Tėvynė“ užsiminė apie susirinkime buvusias „kliūtis“ ir palinkėjo LPS nenukrypti į siauras partines vėžes, veikti plačiai tarp įvairių krypčių JAV lietuvių, nes tik taip bus galima padėti Lietuvai išsilaisvinti iš okupacijų⁴⁶.

Susirinkime dalyvavusį konsulą P. Daužvardį pasiuntinys P. Žadeikis įgaliojo „reikalauti iš tautiečių, vardan vieningos kovos (...) laikytis legalistinės tvarkos“, niekas „neturi teisės Lietuvos legalistinę santvarką bandyti keisti, nes keitimo teisė priguli tiktai suverenios Lietuvos gyventojams“⁴⁷. Suprantama Lietuvos pasiuntinio pozicija – jis pirmiausia laikėsi nuostatos, kad panašios organizacijos neturi prisiimti sau Lietuvos parlamento misijos ir priimti politinių sprendimų Lietuvos valstybės reikalais. Todėl jis aiškiai nurodė, kad tai gali daryti tik „suverenios Lietuvos gyventojai“. Be to, tokia Lietuvos piliečių organizacija, kaip manė P. Žadeikis, Visuotinė nacionalinė piliečių taryba, iki užsienio valstybių pripažinimo būtų privati organizacija ir palaikytų ryšius su Lietuvos piliečių draugijomis kituose kraštuose. Į tokios organizacijos valdybą galėtų įeiti ir kitų kraštų lietuvių atstovai⁴⁸. Tokia buvo pasiuntinio vizija ir bandymas toliau „prižiūrėti“ LPS judėjimą.

⁴⁵ 1942 02 04 A. Smetonos slapas laiškas K. Graužiniui į Buenos Aires. *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999, p. 343–344.

⁴⁶ Remią naująjį sąjūdį. *Draugas*. 1942, sausio 31, nr. 26, p. 4.

⁴⁷ 1942 01 20 P. Žadeikio telegrama P. Daužvardžiui į Čikagą. *Lietuvos diplomatų korespondencija (1940–1945 m.): šaltinių publikacija / VDU, Lietuvių išėivijos institutas, sudarytoja Asta Petraitytė-Briedienė*. Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 223; 1942 01 20 P. Žadeikio konfidenciali telegrama nr. 54 J. Budriui į Niujorką. *Ten pat*, p. 224.

⁴⁸ 1942 02 02 P. Žadeikio laiškas nr. 110 J. Šauliui į Berną. *Ten pat*, p. 228–229.

3. Lietuvos piliečių organizavimasis Niujorke 1942 metais

Niujorko lietuviai, Lietuvos piliečiai, žinojo apie Lietuvos piliečių Čikagoje veikimą 1942 m. sausį. Generalinis konsulas J. Budrys palaikė ryšį su niujorkiečių veikėjais pulkininku K. Griniumi, teisininku J. Robinzonu ir kitais. Jie, anot J. Budrio, laikėsi P. Žadeikio pozicijos ir „rimtai nerėmė Chicagos veiksmų“⁴⁹. Nerėmė, matyt, dėl čikagiečių aktyvumo siekiant dominuoti Lietuvos piliečių judėjime.

Siekdamas aiškumo tarp Niujorko ir Čikagos bei norėdamas paskatinti telktis niujorkiečius, J. Budrys sausio 7-osios vakarą Lietuvos generaliniame konsulate organizavo susirinkimą, jame dalyvavo Lietuvos piliečiai J. Robinzonas, K. Grinius, A. Valušis, J. Januškis, kunigas J. Starkus, vicekonsulas Vytautas Stašinskas ir atašė Anicetas Simutis. J. Budrys susirinkusiesiems priminė, kad Niujorke ir jo apylinkėse gyvena nemažai Lietuvos piliečių, kuriems rūpi tėvynės likimas, tad norėtų būti jai naudingi. Todėl būtina juos sujungti į „vieną kūną draugijos ar sąjungos pavidale (...), panaudoti jų sumanumą, energiją ir žinias pozityviai kovai už Lietuvos išlaisvinimą ir tremtinių šelpimą“⁵⁰. Konsulas prašė pasisakyti, ar pritariama tokio organo sudarymui, ir, jei pritariama, imtis iniciatyvos. J. Starkus, paprašytas J. Robinzono, trumpai informavo apie Lietuvos piliečių Čikagoje veiklą. Jo paaiškinimu, sukurtas Komitetas gavo pritarimą iš P. Žadeikio, šis net atsiuntė sveikinimą. Pabrėžė, kad Komitetas pripažįsta prezidentą A. Smetoną, šis turėsias paskirti ministrą pirmininką, kuriam pritaro Komitetas. Paaiškėjo, kad Komitetas siekė „priėti ir prie užšaldytų sumų, kuriomis naudojasi tik keli“. J. Starkus kalbėjo

⁴⁹ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

⁵⁰ 1942 01 07 J. Budrio Pro Memoria. *Ten pat*.

apie Lietuvos indėlius JAV bankuose, iš kurių yra išlaikoma Lietuvos diplomatinė tarnyba ir A. Smetona. Be to, pasakė, kad Komitetas jau ruošia memorandumą, kuriuo, remiantis Atlanto chartija, prisidės, kaip atstovaujantis Lietuvai, prie 26 valstybių deklaracijos, nes kol kas ten Lietuvos vardo nėra. Išrinktoje valdyboje yra įtraukti ir niujorkiečiai J. Robinzonas ir J. Januškis⁵¹. Išklausęs K. Grinius pareiškė, kad Čikagoje užsimota per plačiai ir nesiskaitoma su P. Žadeikio nurodymais, kurie yra svarbūs. J. Robinzonas atkreipė dėmesį, kad Komitetas viešai nieko negalėsiąs laimėti, bet neatsargiais veiksmais galįs „nukirpti tą plauką, kuris dar palaiko juridiskai Lietuvos egzistenciją (...), kaip tik tą plauką norėtų nukirpti sovietai (...) ir išeis, kad patys lietuviai padės tą siūlą nutraukti. Dėl tų motyvų mes turime griežtai atsirubežiuoti nuo to Komiteto“. J. Januškis pastebėjo, kad P. Vileišis nėra asmuo, kuris tinka vadovauti, nes „su vienu kalbasi vienaip, su kitu kitaip“. Esant tokioms aplinkybėms, J. Januškis nematė⁵² galimybės įeiti į Komitetą Čikagoje. Buvo pabrėžta, kad Čikaga negali būti centrinio komiteto vieta. Tuo pačiu nutarta, kad reikia telkti niujorkiečius Lietuvos piliečius į JAV rytų Komitetą, bet viešai to nedemonstruoti, kol nebus „sureguliuotas Čikagos Komiteto klausimas“⁵³, t. y. suderinti niujorkiečių ir čikagiečių interesai. Taigi, susirinkimas atskleidė Lietuvos piliečių čikagiečių ir niujorkiečių vadovų požiūrio ir veiklos skirtumus. Tai buvo svarbu vėliau derinant pozicijas. Įdomu ir svarbu, kaip akcentavo konsulas J. Budrys, tai, kad susitikimo metu išreikšta kritika Lietuvos piliečių Komitetui Čikagoje taip ir liko žodžiais, nes niujorkiečiai „labai greitai po to staiga nuėjo tais pačiais Chicagos keliais“⁵⁴. Taip atsitiko būtent derinant abiejų veikimą.

⁵¹ *Ten pat.*

⁵² *Ten pat.*

⁵³ *Ten pat.*

⁵⁴ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

Sausio 23 d. savaitraštis „Darbininkas“ pranešė, kad vasario 3 d. (antradienio) vakarą Niujorke *Niujorko* viešbutyje (34-osios gatvės ir 8-osios aveniu kampe) kviečiamas Lietuvos piliečių susirinkimas. Dienotvarkėje LPS steigimo klausimas ir rytinėse valstijose gyvenančių Lietuvos piliečių Komiteto rinkimai. Buvo prašoma visų Lietuvos piliečių dalyvauti susirinkime⁵⁵. Susirinkimo klausimą J. Budrys aptarė su K. Griniumi, konsulas sudarė Lietuvos piliečių sąrašą, parengė atsišaukimą, išsiuntinėjo apie 80 asmeniškų pakvietimų. Konsulas savo lėšomis apmokėjo viešbučio salę. Susirinkimą organizavo iniciatorių grupė: K. Grinius, kunigas J. Gurinskas, J. Januškis, J. Robinzonas ir A. Valušis. Numatytu laiku susirinko 43 asmenys, taip pat svečių. Susirinkimą atidarė K. Grinius, sveikinimo žodį tarė konsulas J. Budrys, jis įėjo į garbės prezidiumą. Į Darbo prezidiumą buvo išrinkti K. Grinius – pirmininkas, J. Robinzonas – vicepirmininkas ir A. Vaičiulaitis – sekretorius. Dalyviai svarstė įstatų projektą ir rinko Rytų apylinkės komitetą. Į devynių asmenų komitetą buvo išrinkti K. Grinius, J. Robinzonas, A. Valušis, J. Gurinskas, J. Januškis, A. Vaičiulaitis, L. Grigonis, H. Rabinavičius ir J. Starkus. Kandidatais palikti A. Deveinienė ir P. Vainiūnas. Komitetas iš savo narių į valdybą išsirinko pirmininką K. Grinių, vicepirmininkais – J. Gurinską ir H. Rabinavičių, išdininku – A. Valušį ir reikalų vedėju – A. Vaičiulaitį. Balsavo 47 asmenys, dvylika iš jų savo balsus atsiuntė. Svečias iš Čikagos P. Labanauskas susirinkusiuosius supažindino su čikagiečių atliktais darbais ir planais. Į LPS skyrių JAV rytų apylinkėje pageidavo įstoti daugiau nei 50 asmenų. Spauda džiaugėsi, kad susirinkimas, trukęs kelias valandas, praėjo labai vieninga dvasia⁵⁶. Tiesa, J. Budrys atkreipė dėmesį, kad kai tik susirinkime kuris nors kalbantysis paminėdavo prezidentą A. Smetoną, tai socialdemokratas J. Januškis tuojau puldavo kaltinti A. Smetoną. Tai daugumai netiko ir jau atrodė, kad

⁵⁵ Lietuvos Piliečių Žiniai. *Darbininkas*. 1942, sausio 23, nr. 6, p. 1.

⁵⁶ Lietuvos Piliečiai Rytuose Sukūrė LP. S-gos Skyrių. *Darbininkas*. 1942, vasario 6, nr. 10, p. 2.

nepavyks sudaryti planuojamo LPS skyriaus. Padėtį pataisė J. Robinzonas – „ramia ir turininga kalba įnešė sveiką atmosferą“. Tiesa, tie antis-metoniniai pasisakymai turėjo pasekmių: po poros dienų pulkininkas A. Valušis, A. Smetonos žentas, išstojo iš LPS skyriaus, apie tai pranešdamas spaudoje⁵⁷. Nuo Lietuvos piliečių judėjimo atkrito A. Smetonos ir tautininkų šalininkai, jie papildė to judėjimo kritikų gretas.

Lietuvos diplomatai norėjo aiškiau suprasti planuojamą bendrą LPS ir jos teisėtumą. Tam tikslui gautus abiejų LPS skyrių parengtus statuto projektus anglų kalba pasiuntė patikimiems teisininkams detalesnei analizei. Lietuvos konsulato Čikagoje fonde saugomas Lietuvos garbės konsulo Los Andžele J. J. Bielskio laiškas P. Daužvardžiui, kuriame gana detalai aptarti statutai. J. Bielskis tuos LPS projektus analizavo su Kalifornijos prof. Malboru W. Grahamu. Daugiausia kritikos sulaukė čikagiečių projektas. Profesorius nuomone, LPS reikia organizuoti tik iš JAV gyvenančių asmenų, o ne „pasaulio lietuvių organizaciją tverti“, nes JAV valdžia gali organizacijai nepritari. Patarė vengti prisiimti, kad ir netiesiogiai, Lietuvos vyriausybės pareigas, nes JAV vyriausybė su tokiomis organizacijomis nusistačiusi nepalaikyti ryšių. Rekomendavo aiškiai pasisakyti už visišką bendradarbiavimą su Lietuvos atstovybėmis, vengti bet kokio susipriešinimo. Siūlė labai aiškiai žymėti Lietuvos piliečius angliškai – *Citizens of Lithuania*. Nežiūrint kitų smulkesnių pastabų, pripažino, kad niujorkiečių projektas tinkamesnis⁵⁸.

Taigi, sudarius Lietuvos piliečių skyriaus Komitetą ir išrinkus Valdybą, artimiausias visų LPS skyrių tikslas paruošti bendros visų Lietuvos piliečių JAV organizacijos įstatus ir sudaryti šios organizacijos svarbiausią organą – Tarybą.

⁵⁷ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

⁵⁸ 1942 02 19 J. J. Bielskio laiškas nr. 136 / 25 P. Daužvardžiui į Čikagą. *Ten pat*.

4. LPS bendros Tarybos įkūrimas – Lietuvių tautinė taryba

Remiantis konsulo J. Budrio informacija, LPS skyriaus Čikagoje sudarytos laikinos Centrinės valdybos nariai sausio 24 d. nutarė vasario 8 d. sušaukti LPS skyrių atstovų suvažiavimą Čikagoje. Buvo gautas jų pranešimas tuo klausimu, jame išdėstyti motyvai, kodėl Čikagoje: čia reziduoja ALT vadovybė bei LPS iniciatoriai, pagrindinės JAV lietuvių kultūrinės įstaigos, didieji lietuvių dienraščiai ir daugiausiai gyvena JAV lietuvių. Nurodė, kad jau yra pakviestas ir Lietuvos pasiuntinys. J. Budrys su tuo raštu supažindino K. Grinių ir kitus. Niujorkiečiai nesiruošė važiuoti, nes pirmiausia vertino tai kaip čikagiečių bandymą vadovauti visam judėjimui ir kaip P. Vileišio asmeninių ambicijų pasireiškimą⁵⁹. Be to, jie jau ruošėsi įkurti savo LPS skyrių Niujorke.

Nepavykus prisikviesti delegatų iš Niujorko, vasario 7 d. LPS Čikagos skyrius sušaukė tik savo narių susirinkimą Šv. Jurgio parapijos salėje (3230 S. *Lituanica Ave.*). Susirinkimo tikslas buvo išrinkti delegatus į būsimą visuotinį LPS skyrių suvažiavimą, kuriame numatyta priimti bendrus LPS įstatus, nustatyti darbo gaires ir išrinkti Vyriausiąją Tarybą. Bruklina leidžiamas savaitraštis „Amerika“ rašė, kad LPS laukia pats pagrindinis dalykas – Lietuvos ateities planų sudarymas ir organo, kurį kitos valstybės vertintų kaip oficialų valstybinį, sukūrimas. Kartu laikraštis kvietė dar neįstojusiuosius į LPS skyrių atvykti į susirinkimą ir užsirašyti⁶⁰. Įdomu ir tai, kad S. Gabaliauskas, sužinojęs apie Čikagos ir Niujorko LPS skyrių kūrimą, paskelbė apie LPS skyriaus Klivlande organizavimą. Nors, kaip šaržuodamas rašė J. Budrys, „ten piliečių be jo ir dviejų žydų rabinų (be to, su jais jis net

⁵⁹ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *Ten pat.*

⁶⁰ Lietuvos Piliečių Są-gos Chicagos skyriaus narių žiniai. *Draugas*. 1942, vasario 6, nr. 31, p. 5; Tenka laukti suvažiavimo. *Draugas*. 1942, vasario 11, nr. 35, p. 4.

nekalbėjo), nebuvo. Bet jis pats nustatė sau apygardą ir paskelbė skyrių sudarytą (be valdybos ir narių). Dėl to atsirado to skyriaus „įgaliotinis“ – p. Gabaliauskas⁶¹. Kad ir kaip ten būtų, vis dėlto oficialiai atsiranda trys LPS skyriai.

Preliminari LPS programa buvo išdėstyta K. Pakšto straipsnyje „Lietuvos piliečių pareigos“, paskelbtame vasario 20 d. katalikiškame savaitraštyje „Darbininkas“. Autorius pabrėžė, kad į LPS įeina įvairaus nusistatymo žmonės, atstovaujantys pagrindinėms buvusios Lietuvos Respublikos politinėms organizacijoms ir ideologinėms srovėms. Jie, suderinę nuomones ir skirtingas pažiūras, įkūrę vyriausiąjį organą – Tarybą ar Komitetą, galės atstovauti Lietuvos visuomenei, žmonių norams, apie kuriuos nori išgirsti JAV ir kitų šalių valdžios įstaigos, jų visuomenės. Kartu, pabrėžia K. Pakštas, tai būtų parama ir Lietuvos pasiuntinybėms bei konsulatams, kuriems trūksta personalo, o darbų yra labai daug ir įvairių. Bet LPS „nesiims atstovauti Lietuvos valstybinį aparatą, o tik savo tautos visuomenę ir bus pagalbinium veiksmu pasiuntinybių darbuose“⁶². Čia K. Pakštas lyg daro nuolaidą P. Žadeikio reikalavimui nesikišti į politiką. Bet toliau matyti, kad šios idėjos iki galo neatsisakoma, nes, anot autoriaus, sulaukus tinkamų sąlygų, t. y. JAV karinei jėgai pasiekus persvarą frontuose ir šiai valstybei dominuojant tarptautinėje politikoje bus galima sudaryti vyriausybę, atkurti visas valstybės ir visuomenės institucijas. Tiesa, neįvardijama, ar tai darys LPS, ar kas kitas. Jam Vyriausioji lietuvių taryba, tai „politinio džentelmeniškumo mokykla“, t. y. darnus įvairių srovių, tautinių mažumų sugyvenimas ir pasirengimas kartu „paruošti geresnės medžiagos būsimai taikos konferencijai, planingiau ginti tautos interesus, pla-

⁶¹ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

⁶² Pakštas K. Lietuvos Piliečių Pareigos. *Darbininkas*. 1942, vasario 20, nr. 14, p. 3.

čiau skelbti šventąjį Lietuvos vardą⁶³. Tokiu pagrindu tikimasi telkti veiklai aktyvius Lietuvos piliečius.

Vėliau, kaip minėta, įkūrus LPS skyrių, K. Griniaus ir kitų veikėjų santykiai su Lietuvos generaliniu konsulatu Niujorke pamažu atšalo. Pradėta trauktis ir nuo P. Žadeikio pasiūlytos pozicijos. Tai galima paaiškinti vasarį ir kovą vykusią čikagiečių ir niujorkiečių santykių derinimu. Sužinota, kad čikagiečiai K. Griniui užleido būsimos bendros organizacijos pirmininko vietą. Į tai atkreipė dėmesį ir Lietuvos diplomatai. Be to, čikagiečiams ir niujorkiečiams tarpininkavo ir L. Šimutis, jis vasario 29 d. lankėsi Niujorke ir susitiko su veikėjais⁶⁴. Galiausiai spaudoje buvo paskelbta, kad LPS skyriaus Niujorke valdyba kovo 11 d. nutarė „dėti visas pastangas LPS centrinio organo sudarymui paskubinti. Konstatuodama visišką nuomonių vienodumą su čikagiečiais“⁶⁵. Niujorkiečiai kartu pasiūlė parengti bendrą LPS deklaraciją, kurią turėtų apsvarstyti ir paskelbti LPS atstovų visuotinis suvažiavimas. Taigi, jau padėtas pagrindas bendriems veiksams.

Pagaliau kovo 24 d. „Darbininkas“ paskelbė, kad balandžio 9 d. Čikagoje šaukiamas visuotinis steigiamasis LPS skyrių atstovų suvažiavimas bendrai LPS JAV sudaryti. Į suvažiavimą pakvietė visus, „kuriems brangi Laisva, Nepriklausoma ir Demokratinė Lietuva“⁶⁶. Prieš pat suvažiavimą „Draugas“ publikavo ilgą pagrindinį straipsnį apie laukiamą LPS atstovų suvažiavimą, pabrėždamas jo reikšmę. Straipsnio autorius L. Šimutis, kalbėdamas lietuvių visuomenės

⁶³ *Ten pat.*

⁶⁴ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.; 1942 m. vasario 29 d. L. Šimučio užrašai. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1942 m. dienoraštis, l. n.

⁶⁵ L. P. S. Komunikatas Spaudai. *Darbininkas*. 1942, kovo 17, nr. 21, p. 1; Pulk. Grinius. Lietuvos Piliečių Sąjungos Reikalai. Komunikatas spaudai. *Keleivis*. 1942, balandžio 8, nr. 15, p. 4.

⁶⁶ Lietuvos Piliečių Sąjungos Visuotinis Suvažiavimas. *Darbininkas*. 1942, kovo 24, nr. 23, p. 1.

vardu, akcentuoja, kad JAV lietuviai į besiorganizuojančią LPS žiūrėdami labai rimtai, nes žino, jog į Sąjungą įeis asmenys, vaidinę svarbų vaidmenį politiniame, kultūriniame ir visuomeniniame Lietuvos gyvenime. Buvo įvardinta nemažai veikėjų, kurie „atstovauja visas Lietuvos politines grupes, labai gausingą organizuotą Lietuvos visuomenę ir net tautines mažumas“, todėl „jie ne tik turi teisę, bet ir pareigą kalbėti pavergtosios Lietuvos visuomenės vardu ir dėti visas galimas pastangas dėl atsteigimo laisvos ir nepriklausomos Lietuvos respublikos“⁶⁷.

Balandžio 7 d. socialistų dienraščio „Naujienos“ redakcijoje Čikagoje L. Šimutis, P. Grigaitis, K. Pakštas ir K. Grinius ilgai tarėsi, anot L. Šimučio, „aktualiais Lietuvos reikalais“. Suprantama, pirmiausia suvažiavimo klausimais. Be to, K. Grinius pranešė iš lenkų diplomatų sužinojęs, kad prezidentas F. D. Rooseveltas pareiškęs Lenkijos premjerui Sikorskiui, jog JAV pasisakanti už visų Baltijos valstybių nepriklausomybę⁶⁸. Tai buvo labai gera žinia prieš suvažiavimą, taip jis net įprasminamas visuomenėje.

Suvažiavimo dieną „Draugas“ pagrindiniame straipsnyje neatsitiktinai drąsiai pareiškė, kad „JAV vyriausybė atvirai ir aiškiai stovi už atstatymą Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės“. Bet tai, kaip nurodoma, pasiekti bus galima tik daug dirbant, aukojantis ir bendromis jėgomis, vieni kitiems padedant. Straipsnyje LPS veikėjams buvo pažadėta JAV lietuvių, pirmiausia ALT parama⁶⁹. Tai rodė, kad praktiškai LPS formavimąsi rėmė JAV lietuvių katalikiškos organizacijos ir ALT, iš dalies pritariant Lietuvos diplomatams.

Suvažiavimas vyko dvi dienas – pirmąją posėdžiavo tik delegatai, o antrąją dalyvavo ir svečiai. Atvyko iš Niujorko ir jo apylinkių delegatai K. Grinius, J. Januškis, L. Grigonis, J. Starkus, A. Vaičiulaitis.

⁶⁷ Lietuvos piliečių suvažiavimas. *Draugas*. 1942, balandžio 7, nr. 81, p. 4.

⁶⁸ 1942 m. balandžio 7 d. L. Šimučio užrašai. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1942 m. dienoraštis, l. n.

⁶⁹ Lietuvos laisvė – visų lietuvių reikalas. *Draugas*. 1942, balandžio 9, nr. 83, p. 4.

Rek. k. Griniaus

1943 m. Kovo 26

LTT Pirmuomenos

11 Glenburn Ave

Sea Cliff, N.Y.

1 Pasiuntinių šim kovo 29 laiškas Nr. 483/483

Gerbiamas k. A. Lore:

a) Tamsto "Vidurmenis Akcijos Centras" koncepcija (Pasiuntinių šim kovo 29 laiškas Nr. 483).

Sužinau sužinti kad LUS naujame k. A. Lore pasirodymas, kg-nos es-minio, vėnyklės formoje, galėtis įvesti. Pirmąsias epetas, atrodys labiau galimas.

Konkrečiau galvojant, tarsi gi nepatvirtinti, ten pat, R. K. Fe-

deracijai atstovų, ar atstovų iš Nepriklausomybės bei Demo-

kratijai gyvinti Sąjungos, ar, paprastai, Socialistinės Sąjungos?

Vnias nuobėris i vietę, gal iš pritarėkume prie Tamsto mi-nimo 100% vėnyklės.

Be to, Tamsto kiekis iš faktų principas: iki šiol, opetudavome ka-
kuriamais būdais.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas
f. 656, ap. 2, b. 760, l. 86

Pulkininko Kazio Griniaus laiškas Lietuvos pasiuntiniui Vašingtone Povilui Žadeikiui. 1943 m. kovo 26 d. LCVA, f. 656, ap. 2, b. 760, l. 86.

-3-

Išvados: politiniai konceptų vertybių patvirtimo lėšomis kūrimas (ar tai vyktų bei nebet, ar pačioje lėšųje naudojant valdymą).
 c) laisvė palei Tamtą suplaiki vidū kai kitokiom aplinkybėmis formuotų „atitruktavimas“ (nuo diktabirimoj patvirtavimas lėšųje) kasin su „vistikimys Nepriklausomybei“. Man laisvė lietuvių visuomenės turi bendrą „vistikimys Nepriklausomybei“ su laisva diktabiravimu lėšųje?

d) laisvė A. Suetona ya „a private citizen“. Jo pasakyti žodžiai ne vidinio priveloni bei autoritetingi.

Užtikrinamas Tamtą antys laisvė (nr. 483) paliečia temas, kurių išvados patvirtėsi kas Tamtą statomoje plotume nuog vargšai, ly „praktiškoj vertybė“ kas- non pasiekiamie. Tiesinamomis keliais be to pasiekti nuos paritatinis absolutus patirtas plotume, išimant iš nustatytos kas, išu smikams kam besietas organas, joje lėšų angaunamūnėji patirtas nei valdymo lėšomis, nei visuomeninių angaunamūnėji negele ir negele but daromi.

Į lėšųjį pažymys su centrinėmis visuomeninėmis organizacijomis laisvė, kasin, manau kas is mūsų bendros darbas būtų įgytin autoritetingomis bei našesni.

Atsakymas į Tamtą patirtas laisvė (nr. 482), kasinamosi

Lietuvos centrinis valstybės archyvas

F. 656 Ap. 2 B. 760 L. 88

-4-

privācīai pateikšanas: Santykumos su šitų valstybių žmonėmis,
 latviem ir laikam informacinio prato išsidamas is to kad
 Uchiusimas visuomenės organizacijų katin, loxia kita kalba,
 mūs dabartinėje aplinkoje, negali būt vedama. Tas brēcia is
 mano santykis su leksais.

koms - vovs rimteris abritinis šreijis, dalyk referencian
 LIT, pasivīdames moravos Tamstai is ALT.

kria la brēcia Lietuvos laho patety, moris primini kad
 monopolis beisi tuo veikals ura is būti negal. Ne man
 kioni ta lema reputacins gali turci is šiti brēcivini.

Su šicia pagaska

Alk - k. Gering.

O. H. Rabinavičius, J. Gurinskas, J. Robinzonas ir A. Deveinienė atsiuntė įgaliojimus jiems atstovauti. Iš Čikagos ir jos apylinkių atvyko delegatai K. Pakštas, P. Vileišis, J. Prunskis, A. Deksnys, S. Petravičius ir K. Barauskas. Iš Klivlando – S. Gabaliauskas ir kunigas J. Vaškys. Iš viso 13 delegatų ir keturi įgaliotieji⁷⁰.

Balandžio 8 d., iškilmingo suvažiavimo išvakarėse, susirinkę delegatai po ginčų nutarė, kad bus kuriama Lietuvių tautinė taryba iš 20 asmenų. Lietuvos piliečiai JAV gavo 12 vietų, o 8 vietas paliktos kitų kraštų Lietuvos piliečių atstovams. Išrinkti delegatai į tarybos prezidiumą pasiskirstė pareigas: K. Grinius – pirmininkas, J. Prunskis ir P. Vileišis – vicepirmininkai (dar P. Vileišis tapo izdo globėju), K. Pakštas – generaliniu sekretoriumi, H. Rabinavičius, J. Januškis ir A. Vaičiulaitis – nariai. Į Tarybą dar deleguoti S. Gabaliauskas, J. Robinzonas, A. Deksnys ir K. Barauskas. Nusprendė pasiųsti JAV prezidentui telegramą, informuojančią, kad Čikagoje sukurta *Lithuanian National Council* ir padėkoti jam už nuolatinį dėmesį bei pavergtos Lietuvos globą. Tuo pačiu pasižadėjo remti JAV kare iki pergalės⁷¹. Buvo priimti LPS įstatai, nustatytos veikimo gairės. LTT priėmė ir paskelbė Deklaraciją. Visas jos tekstas buvo publikuotas spaudoje. Deklaracijoje dar kartą Lietuvos piliečiai dėkojo JAV valdžiai ir prezidentui; reiškė viltį, kad JAV karą laimės ir LTT prie to prisidės; pasisakė už demokratijos pergalę. LTT laikė save „okupacinį jungą kenčiančių Lietuvos žmonių nusistatymo reiškeja“; atstovavo ir reiškė Lietuvos visuomenės norą realizuoti jos laisvę; LTT ėmėsi atsakomybės skelbti, kad Lietuvos žmonės nori

⁷⁰ 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.; Sudaryta Lietuvių Tautinė Taryba. Telegrama prezid. Rooseveltui. Kai kurie deklaracijos punktai. Kas sudarė Lietuvių Tautinės Tarybos prezidiumą. *Draugas*. 1942, balandžio 10, nr. 84, p. 8.

⁷¹ Lietuvos Piliečiai Sudarė Lietuvių Tautinę Tarybą. *Darbininkas*. 1942, balandžio 14, nr. 28, p. 2.

„Nepriklausomos, Laisvos ir Demokratinės su sostine Vilniuje, su Klaipėda ir mažosios Lietuvos sritimis. Tam atsiekti ji yra pasiryžusi visomis išgalėmis dirbti ir aukotis“⁷². Ryškėjo LTT veiklos politinis kontekstas.

Balandžio 9 d. Dariaus ir Girėno salėje įvyko LPS JAV steigiamo suvažiavimo iškilmingas posėdis. Spauldoje pranešta, kad dar dalyvavo kaip svečiai keli šimtai lietuvių. Suvažiavimo prezidiumą sudarė K. Pakštas, J. Januškis ir S. Gabaliauskas. Pirmininkavo pasikeisdami K. Pakštas ir J. Januškis. Į garbės prezidiumą buvo pakviesti L. Šimutis, P. Grigaitis, M. Vaidyla, K. Grinius, prelatas Julius Maciejauskas iš Los Andželo, Jonas Zuris, kunigas J. Paškauskas ir P. Vileišis (konsulas P. Daužvardis neatvyko). Pirmininkaujantis K. Pakštas atidarė iškilmingą posėdį, pristatė LTT pirmininką K. Grinių, šis pasakė kalbą, kun. J. Prunskis sukalbėjo maldą. LTT žodžiu sveikino ALT pirmininkas L. Šimutis ir kiti garbės prezidiumo nariai. Raštu pasveikino Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis, konsulas J. Budrys, F. Bagočius, J. Laučka, H. Rabinavičius ir kt.⁷³ Dienraštyje „Draugas“ pasirodė pasipiktinimas, kad suvažiavime nedalyvavo ir jo nesveikino A. Smetona, konsulas P. Daužvardis, taip pat buvo laukiama atvykstančio pasiuntinio P. Žadeikio. Nepaisant to, laikraščio pagrindiniame straipsnyje suvažiavimo reikšmė apibendrinama taip: „Kas gali nesidžiaugti, kad įvyko tai, ko seniai laukėme – įsisteigė centras, kurs visus Lietuvos piliečius jungs darbui ir kovai dėl atstatymo laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės“⁷⁴.

Balandžio 22 d. ALT Vykdomasis komitetas posėdyje oficialiai pasveikino Lietuvos piliečių sudarytą LTT, pareiškė visišką pritarimą Tarybos nuostatomis ir siekiams, išdėstytiems Deklaracijoje. Ir nutarė kviesti demokratiškai nusiteikusių JAV lietuvių visuomenę remti LTT

⁷² Lietuvių Tautinės Tarybos Deklaracija. *Draugas*. 1942, balandžio 11, nr. 85, p. 4.

⁷³ Lietuva vėl bus laisva ir nepriklausoma. Suvažiavimas paliko visuose gilų įspūdį. *Ten pat*, p. 8.

⁷⁴ Vis dėlto keista. *Draugas*. 1942, balandžio 13, nr. 86, p. 4.

moraliai ir materialiai. Tiesa, pasirašė tik L. Šimutis ir P. Grigaitis. Trečio nario – M. Vaidylos – pavardės nebuvo⁷⁵. Galima sakyti, kad nuo to momento viešai prasideda šių dviejų tarybų bendradarbiavimas. Tuo tarpu ALT šis pranešimas ir LTT politiniai siekiai sunervino P. Žadeikį. Laiške P. Daužvardžiui tiesiai pareiškė, kad iš esmės LTT yra ALT „padaras ir jos dalis, gal įrankis“. Ši nauja organizacija, anot jo, neparodė jokio noro „skaitytis su Lietuvos oficialiomis įstaigomis“ ir tokia jų taktika verčia Lietuvos diplomatus tą ambicingą grupę ignoruoti⁷⁶. Pasiuntiniui M. Vaidylos pozicija buvo kaip argumentas, kad LTT veikia neteisingai, kad turėtų nuoširdžiai bendradarbiauti su Lietuvos pasiuntiniu ir konsulais.

Ir A. Smetonos pozicija buvo labai aiški: „Neturi teisės pabėgėlių būrys, šiaip ar taip pasivadinęs, sakytis atstovaujans Lietuvos visuomenei, ir laikyti save vyriausiu Lietuvos vadavimo organu“. Tuo labiau, kad nebuvo jokių demokratiškosios to organo rinkimų. Prezidentas linko pritarti kiekvienai organizacijai, tik labdaros ir tautinės kultūros darbus dirbančiai, tik ne kuriai nors Lietuvos piliečių politinei draugijai⁷⁷. Suprantama, kad ir JAV lietuviai tautininkai, matydami komplikuotus A. Smetonos ir LPS santykius, taip pat nepritarė LTT.

5. Tolesnė LTT veikla

Naujai sukurta LTT veiklą pradėjo jau kitą dieną po suvažiavimo. Įvyko pirmas Tarybos posėdis, jį pravedė K. Grinius. Posėdyje nustatytos konkretaus veikimo gairės, apie jas spauda nepranešė.

⁷⁵ Amerikos Lietuvių Taryba remia Lietuvių Tautinę Tarybą. *Ten pat*, balandžio 30, nr. 101, p. 8.

⁷⁶ 1942 04 28 P. Žadeikio konfidencialus raštas nr. 449 P. Daužvardžiui į Čikagą. *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

⁷⁷ 1942 04 18 A. Smetonos laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999, p. 487–489.

Po posėdžio LTT nariai nusifotografavo⁷⁸. LTT informavo JAV Vals-tybės departamentą apie tikslus, statutą ir narių sudėtį. Gautame at-sakyme rašoma, kad priimti LTT dokumentai. Spauldoje pasidžiaugta, kad sulaukta iš JAV įstaigų pripažinimo⁷⁹, nors ir formalaus. Lietuvos diplomatai į tai žiūrėjo skeptiškai. Be to, jiems pasirodė, kad LTT ne-rodo jokie aktyvumo. Tiesa, 1942 m. birželio pabaigoje LTT raštu pa-sisakė prieš nacių okupaciją ir pareiškė viltį, kad Lietuva vėl bus laisva ir nepriklausoma. Šis raštas buvo išsiuntinėtas įvairių šalių vado-vams. Spauldoje lyg nuskambėjo raginimas aktyviau veikti ir toliau⁸⁰. Lapkričio 7 d. Niujorke LTT susirinko į posėdį, dalyvavo 9 nariai. Išklause pranešimą apie padėtį Lietuvoje, pasmerkė kolaborantų vei-klą. Pakvietė lietuvius vienytis ir atsiriboti nuo „buvusių diktatūrinių pasireiškimų Lietuvoje“. Be to, vienbalsiai patvirtino esto C. R. Pustos parengtą Baltijos studijų ir bendradarbiavimo komitetą JAV (*Baltic Committee for Studies and Cooperation in the USA*), jo pirmininku tapo K. Grinius. Į šią organizaciją įėjo po du lietuvius, latvius ir estus. J. Budrys šią organizaciją įvertino kaip „gimusį negyvą kūdikį“⁸¹, ne-turėsiantį praktinės reikšmės.

Iki pat 1943 m. pradžios nesimatė ne tik LTT, bet ir ALT ryškesnės veiklos. Dėl to jai dažnokai buvo priekaištaujama spauldoje ir net kata-likų. Norint parodyti nors šioкі toкі judėjimą, 1943 m. sausio 8–9 die-nomis buvo sukviestas ALT ir LTT suvažiavimas Lietuvos ir lietuvių tautos reikalams apsvastyti. Dalyvavo pasiuntinys P. Žadeikis ir kon-sulas J. Budrys. Vyko bendri abiejų tarybų posėdžiai, buvo svarstomas

⁷⁸ Pirmasis Liet. Tautinės Tarybos posėdis. *Draugas*. 1942, balandžio 13, nr. 86, p. 6.

⁷⁹ Lietuvių Tautinę Tarybą pripažino Washingtonas. *Ten pat*, gegužės 2, nr. 103, p. 8.

⁸⁰ Lietuvių Tautinės Tarybos pareiškimas. *Ten pat*, birželio 26, nr. 149, p. 4.

⁸¹ 1942 11 12 K. Griniaus laiškas P. Žadeikiui. *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999, p. 554–555; 1944 06 20 J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

vieningos lietuvių veiklos plėtimas, finansų reikalai, pagalba lietuvių tremtiniams Sibire, Lietuvos nepriklausomybės 25 metų sukaktuvių deklaracijos skelbimas. Pasiųsta telegrama JAV prezidentui, nutarta steigti ALT išdą ir sudaryti Lietuvos vadavimo koordinacinį komitetą iš ALT, LTT ir P. Žadeikio⁸². Klausimas – kodėl šiame susirinkime dalyvavo Lietuvos pasiuntinys? Ar keičiasi jo nuostatos?

ALT ir LTT veikėjai suprato, kad komplikuoti santykiai su Lietuvos pasiuntiniu ir konsulais nėra gerai. Buvo bandoma santykius švelninti. Pavyzdžiui, 1942 m. gegužės 2 d. kartu pietavo L. Šimutis, P. Grigaitis, M. Vaidyla, konsulas P. Daužvardis, P. Vileišis, K. Pakštas ir K. Baranauskas. Kaip įvardino L. Šimutis, „lyginom kilusius „nesusipratimus“ tarp LTT ir konsulo, tarp pastarojo ir „Draugo“⁸³. M. Vaidyla kritikavo laikraštį „Draugas“ už pernelyg aštrius pasisakymus. P. Daužvardis pasakė, kad LPS suvažiavimo organizatoriai nepakvietė P. Žadeikio į pirmos dienos posėdį ir iki šiol dar neatsiuntė Lietuvos atstovams nei statuto, nei rezoliucijų. K. Pakštas, lyg pasiteisindamas, paaiškino, kad suvažiavimo sekretorius S. Gabaliauskas ir jam dar nepristatęs minėtos medžiagos. P. Grigaitis bandė nuraminti konsulą, sakydamas, kad LTT tai „kaip privataus būdo organas, lyg ir pagalbinės reikšmės oficialioms įstaigoms“. Tiesa, K. Pakštas dar bandė aiškinti, kad LTT tokios pat reikšmės, tik mažesnės, kaip lenkų ar čekų tarybos Londone, kaip lietuvių „mažas parlamentas“. Tam paprieštaravo M. Vaidyla ir P. Grigaitis atkreipdami dėmesį, kad tai nepalyginami dalykai ir LTT nereikėtų imtis to, kas kai ką gąsdina⁸⁴. Turėta omenyje politinė veikla, kuriai nepritarė P. Žadeikis.

⁸² Ką svarstys Tarybų nariai iš New Yorko suvažiavime. *Draugas*. 1943, sausio 8, nr. 6, p. 5; Šimutis L. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago, 1971, p. 43–44.

⁸³ 1942 m. gegužės 2 d. L. Šimučio užrašai. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1942 m. dienoraštis, I. n.

⁸⁴ 1942 05 04 P. Daužvardžio rašto nr. 1051 / kon. P. Žadeikiui į Vašingtoną nuorašas. 1942 m. balandžio 7 d. L. Šimučio užrašai. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1942 m. dienoraštis, I. n.

Lyg ir matyti, kad patys ALT veikėjai imasi tarpininko vaidmens. Tai įžiebė Lietuvos diplomatams viltį, kad galimas bendradarbiavimas ir tam tikra prasme LTT kontroliavimas.

Po 1943 m. sausio 8–9 dienų ALT ir LTT suvažiavimo vyko bandymų sudaryti koordinacinį komitetą. Inicatyvą parodė LTT vadovybė, pasiūlydama Komiteto formulę: trys nariai iš ALT, trys iš LTT ir Lietuvos pasiuntinys, motyvuodama tuo, kad abi tarybos atstovauja lietuvių visuomenės daugumai JAV⁸⁵. P. Žadeikis manė, kad į Komitetą būtina įtraukti tautininkų organizaciją – Lietuvai vaduoti sąjungą (toliau – LVS) su taip pat trimis nariais. ALT, LTT ir LVS turi sudaryti tobulesnį veikimo Centrą, kurio uždavinys, atkuriant Lietuvos nepriklausomybę, „ne diriguoti, bet pagalbini darbą dirbti“⁸⁶. LTT pirmininkui K. Griniui tai buvo nepriimtina, nes pirmiausia jam LVS „statyti plotmėn su milžiniška lietuviškosios išeivijos dalį atstovaujancia koalicine ALT, neatrodo, įtikinančiai“, antra, nepritarė ir išskirtiniam Lietuvos atstovybių vaidmeniui, nes tai neveda prie P. Žadeikio siekiamos vienybės⁸⁷. Praktiškai tuo ir baigėsi bandymas koordinuoti bendrą lietuvių veiklą JAV. Tai iš esmės reiškė, kad LTT nelemta prisiimti politinės misijos.

1943 m. rugsėjo 2–3 dienomis LTT dalyvavo JAV lietuvių konferencijoje, organizuotoje ALT, Pitsburge. Konferencijoje sakydamas kalbą K. Pakštas pabrėžė, kad LTT, sudaryta iš katalikų, liaudininkų, socialdemokratų ir žydų, per pusantrų metų „savo kuklaus darbo mūsų taryba neturėjo nė vieno ginčo, kilusių iš partinių skirtumų“⁸⁸. Apie nuveiktus darbus taip ir nebuvo pasakyta nė sakinio.

K. Pakštui persikėlus į Niujorką, visa LTT veikla susikoncentravo tenai. LPS skyriaus veikla Čikagoje apsilpo, nes, kaip rašo J. Budrys,

⁸⁵ 1943 01 18 K. Griniaus ir K. Pakšto Niujorke rašto P. Žadeikiui į Vašingtoną nuorašas. *LCVA*, f. 656, ap. 2, b. 760, l. 72.

⁸⁶ 1943 03 24 P. Žadeikio laiško (ne spaudai) nr. 483 K. Griniui nuorašas. *Ten pat*, l. 82.

⁸⁷ 1943 03 26 K. Griniaus laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *Ten pat*, l. 86–88.

⁸⁸ Prof. dr. K. Pakšto sveikinimo kalba. *Draugas*. 1943, rugsėjo 14, nr. 216, p. 4.

P. Vileišis, netapęs pirmininku, „nusiramino ir neberodė intereso „Mažajam Parlamentui“, kaip jie save vadino“⁸⁹. LTT išplėsti iki 20 narių taip ir nepavyko. J. Budrio nuomone, LTT sunykimui turėjo įtakos tai, kad dauguma Lietuvos piliečių, tarp jų ir LPS vadovybė, tapo JAV piliečiais. Pavyzdžiui iš 12 LTT narių 1944 metais JAV piliečiais jau buvo septyni (K. Barauskas, J. Prunskis, A. Deksnys, S. Gabaliauskas, J. Januškis, J. Robinzonas ir P. Vileišis)⁹⁰. Dar 1943 m. spalio 31 d. K. Grinius slaptame laiške J. Šauliui į Šveicariją rašė, kad santykiai su P. Žadeikiu visiškai nutrūkę, o prof. K. Pakštas nuo šios vasaros metė visuomeninę veiklą ir užsiima pedagogika – profesoriauja *Carleton College, Northfield, Minn.* Taigi, anot jo, Lietuvių tautinėje taryboje „praktiškai likau vienas“⁹¹. Galima sutikti ir su nuomone, kad LPS ir iš jos susidariusi LTT veiklos neišvystė, nes nuo 1943 m. pradėjo stipriau reikštis ALT, o iš Lietuvos atėjo žinia, kad ten susiorganizavo Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas – VLIK’as⁹².

Išvados

1. 1938–1941 metais į JAV atvyko keli šimtai Lietuvos piliečių. Iš jų keliasdešimt aktyvių asmenų rodė iniciatyvą įsijungti į Lietuvos laisvinimo procesą. Jie telkėsi Niujorke ir Čikagoje. Lietuvos piliečių iniciatoriai Čikagoje suartėjo su JAV lietuvių politine organizacija ALT, o niujorkiečius Lietuvos piliečius ėmėsi globoti Lietuvos generalinis konsulas. Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis dar 1940 m. kėlė mintį

⁸⁹ J. Budrio iš Niujorko konfidencialaus rašto „Lietuvių Tautinė Taryba (Kaip ji išdygo)“ P. Žadeikiui į Vašingtoną (nuorašas P. Daužvardžiui). *LTSC / PLA*, Petro ir Juzės Daužvardžių fondas, dėžė 3, b. (Lietuvių Tautinė Taryba 1941–1944), l. n.

⁹⁰ *Ten pat.*

⁹¹ 1943 10 31 K. Griniaus griežtai konfidencialus laiškas J. Šauliui į Šveicariją. *Lietuvos diplomatų korespondencija (1940–1945 m.): šaltinių publikacija* / VDU, Lietuvių išėivijos institutas, sudarytoja Asta Petraitytė-Briedienė. Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 379.

⁹² Lietuvos Piliečių Sąjunga. *Lietuvių enciklopedija*. Boston, 1958, t. 16, p. 146.

juos sujungti į Lietuvos piliečių draugiją kultūrinei, propagandinei ir šalpos organizavimo Lietuvos tremtiniams veiklai, tačiau buvo priešiškas bet kokiai jų politinei veiklai, siekė kontroliuoti būsimą Lietuvos piliečių organizaciją.

2. 1940 m. Europoje nepavykus sudaryti Lietuvos vyriausybės tremtyje, JAV lietuviams kilo mintis iš organizuotų Lietuvos piliečių, gyvenančių JAV, sudaryti Lietuvos vyriausybę tremtyje. Lietuvos piliečių Čikagoje aktyvistai (Petras Vileišis, Kazys Pakštas, kunigas Juozas Prunskis ir kiti), skatinami ALT vadovybės (Leonardo Šimučio, Pijaus Grigaičio), 1942 m. pradžioje pirmieji įsteigė Lietuvos piliečių sąjungos skyrių. Jie ėmėsi iniciatyvos telkti visus Lietuvos piliečius į LPS ir siekė imti Sąjungos vadovavimą į savo rankas. Tai neišvengiamai vedė prie konflikto su Lietuvos piliečių Niujorke vadais (Kaziu Griniumi, Jokūbu Robinzonu, Jonu Januškiu ir kt.), kurie, remiami Lietuvos generalinio konsulo J. Budrio, taip pat telkė vietinius į LPS skyrių.

3. LPS skyrių Niujorke ir Čikagoje vadovybėms pavyko susitarti ir 1942 m. balandžio 8–9 dienomis Čikagoje sušaukti bendrą LPS skyrių delegatų suvažiavimą, per kurį buvo įkurta Lietuvių tautinė taryba, vadovaujama niujorkiečio K. Griniaus. Buvo paskelbta Deklaracija, kurioje LTT save įvardino kaip nuo okupacijos kenčiančios lietuvių tautos kančių ir norų reiškęją. LTT gavo visapusišką ALT pritarimą ir pažadą paremti. Tuo tarpu su Lietuvos atstovais santykiai šalo ir darėsi oficialūs, nes buvo nepritariama pasiuntinio P. Žadeikio siūlymui LTT prisiimti tik propagandinės, kultūrinės ir šalpos lietuviams tremtiniams veiklos misiją, tapti Lietuvos oficialių įstaigų JAV talkininkais.

4. LPS ir LTT kūrimas susilaukė plačios kritikos už tai, kad nebuvo demokratiškai organizuojamas. Dalis Lietuvos piliečių JAV, kaip ir Lietuvos atstovai bei prezidentas A. Smetona, nepalaikė organizacijų atsiradimo. JAV lietuvių tautininkai, matydami A. Smetonos poziciją, taip pat nepritarė LTT veiklai. Ir tarp pačių organizatorių ryškėjo ne-

sutarimai, daugiausia pagrįsti asmeniškumais. LTT, savotiškai tapusi *de facto* ALT dalimi, nuo 1943 metų atsiranda ALT šešėlyje. Daugeliui LPS ir LTT narių tapus JAV piliečiais, savaime organizacija nyko. O kai buvo sužinota, kad 1943 m. Lietuvoje susikūrė VLIK'as, tokios organizacijos kaip LTT politinių paslaugų tautai jau nebereikėjo.

ORGANIZATION OF THE LITHUANIAN GOVERNMENT IN EXILE IN THE YEARS 1941–1943 IN UNITED STATES: ESTABLISHMENT OF LITHUANIAN NATIONAL COUNCIL

Summary

This article discusses the attempt to create a Lithuanian Government in exile among the Lithuanian immigrants who reached the United States in 1939–1941. This topic has not been given enough attention in historical literature yet, therefore the article is based on archival documents and articles from Lithuanian American press of the time. The article explores the founding of the Lithuanian

Citizens Union and its struggles as well as the opinions of the former President of Lithuania A. Smetona, other Lithuanian American organisations (the Lithuanian American Council in particular) and Lithuanian representatives in the US towards this event. Moreover, the paper reveals the backstage of establishing the Lithuanian National Council, its first steps and, later on, its decadence.

Keywords: Lithuanian citizens, Lithuanian Americans, Lithuanian American Council, Lithuanian Government in exile, Lithuanian National Council, Povilas Žadeikis, Leonardas Šimutis, Petras Vileišis, Kazys Grinius, Kazys Pakštas, Petras Daužvardis, newspaper 'Draugas'.

Įteikta 2020 m. gegužės 14 d.